

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษา นับว่ามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์เป็นอย่างยิ่ง จากพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ให้คำจำกัดความของ การศึกษา ว่า หมายถึง “กระบวนการเรียนรู้ เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสาน ทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ อันเกิดจากการ จัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต” ดังนั้น ระบบการศึกษาในปัจจุบัน จึงไม่ได้มุ่งเน้นเพียงรูปแบบการศึกษาในระบบและนอกระบบโรงเรียน เท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญต่อการศึกษตลอดชีวิตอีกด้วย โดยสังคมสามารถมีส่วนร่วมในการจัด การศึกษา และพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

R.H Dave (กรมการศึกษานอกโรงเรียนอ้างถึงใน <http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/liciti/si1.html> [2003, May 20]) นักการศึกษาท่านหนึ่งได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการศึกษตลอดชีวิตว่า จะต้องมึลักษณะที่ ยืดหยุ่นในด้านเวลา สถานที่ เนื้อหา และเทคนิคการเรียนการสอน ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการเรียนรู้ด้วย ตนเอง (Self-Directed Learning) การแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน และมีใจกว้างยอมรับว่า การ เรียนรู้มีหลายรูปแบบและหลายวิธีการ โดยทัศนะดังกล่าวนี้ Antonio Gramsci (อ้างถึงใน ชนิตา รักษ์ พลเมือง, 2531: 263) นักทฤษฎีวิพากษ์ได้กล่าวไว้ว่า “...การสอนนั้นไม่จำเป็นจะต้องให้ผู้เรียนเป็นฝ่าย รับฝ่ายเดียว ผู้เรียนสามารถเข้าร่วมจัดองค์ความรู้ไปพร้อมๆกับขณะที่เรียน ดังนั้น ความสัมพันธ์ ระหว่างครูกับนักเรียนจึงเป็นทำนองที่ว่า บางครั้งครูก็เป็นนักเรียน หรือนักเรียนก็เป็นครูได้” ซึ่ง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (กรมการศึกษานอกโรงเรียน อ้างถึงใน <http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/liciti/si1.html> [2003, May 20]) ได้ทรงพระดำรัสไว้อย่างสอดคล้องว่า “...เรา ควรคิดว่า เราเป็นได้ทั้งนักเรียนที่คิดตลอดเวลา และมีคุณสมบัติของครูที่คิดตลอดเวลาเช่นกัน ผู้ที่ สนใจความรู้ต่างๆ ไม่ควรประมาทผู้อื่น ไม่ว่าผู้ใดเราควรถือว่า คนทุกคน สิ่งทุกสิ่ง เป็นครูให้ความรู้ แก่เราได้หมด ถ้าเราประมาทคนหรือสิ่งนั้นโดยไม่เปิดตาเปิดใจให้กว้างในการรับรู้ ขาดศรัทธาในครู ผู้ให้ความรู้ เราอาจไม่ได้รับความรู้ที่ดี...แหล่งที่จะหาความรู้มิใช่เพียงแค่มุบุคคล อาจเป็นแหล่งอื่นๆ รอบตัว...”

ดังนั้น แหล่งที่จะหาความรู้ หรือแหล่งการเรียนรู้ ตามความหมายของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้กำหนดไว้ หมายถึง “แหล่ง” หรือ “ที่รวม” ซึ่งอาจเป็นสภาพสถานที่ หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วยข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ และกิจกรรมที่มีกระบวนการเรียนรู้หรือกระบวนการเรียนการสอนที่มีรูปแบบแตกต่างจากกระบวนการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้สอน หรือศูนย์กลางการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ที่มีกำหนดเวลาเรียนยืดหยุ่นสอดคล้องกับความต้องการ และความพร้อมของผู้เรียน การประเมินและการวัดผลการเรียนที่มีลักษณะเฉพาะที่สร้างขึ้นให้เหมาะสมกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นรูปแบบเดียวกันกับการประเมินผลในชั้นเรียน (สำนักงานสภาการศึกษาแห่งชาติ อ้างถึงใน http://www.thaiwisdom.org/p_learn/learn_1/learn_11.pdf[2004, January 31])

แหล่งการเรียนรู้ของชุมชนมีหลายประเภทด้วยกัน (สุวิทย์ และอรทัย มูลคำ, 2545: 107-108) ได้แก่ 1)สถาบันของชุมชนที่มีอยู่แล้วในวิถีชีวิตและการทำมาหากินในชุมชน เช่น วัด โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญในวัด ซึ่งเป็นสถานที่ทำบุญตามประเพณี ตลาด ร้านขายของชำ ลานนวดข้าว โรงงานขนาดเล็กในหมู่บ้าน ป่า ห้วย หนอง คลอง บึง ที่ชาวบ้านมาหาอาหาร เก็บหน่อไม้ เก็บเห็ด หาปลา ฯลฯ 2)สถานที่หรือสถาบันที่รัฐและประชาชนจัดขึ้น เช่น อุทยานการศึกษาในวัด และในชุมชน อุทยานประวัติศาสตร์ อุทยานแห่งชาติทางทะเล อุทยานแห่งชาติในท้องถิ่นแถบภูเขา ศูนย์วัฒนธรรม ศูนย์ศิลปาชีพ ศูนย์เยาวชน ศูนย์หัตถกรรมชุมชน หอสมุด ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์สถาน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเกี่ยวกับสัตว์ พืช ดิน หิน แร่ เป็นต้น 3)สื่อเทคโนโลยีที่มีอยู่ในโรงเรียนและชุมชน เช่น วิทยุทัศน์ ภาพสไลด์ โปรแกรมสำเร็จรูป ภาพยนตร์ หุ่นหรือโมเดลจำลอง ของจริง เป็นต้น 4)สื่อเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆที่มีอยู่ในโรงเรียนและชุมชน เช่น หนังสือสารานุกรม วารสาร ตำรายาพื้นบ้าน ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพถ่าย เป็นต้น และ5)บุคลากรผู้ที่มีความรู้ด้านต่างๆในชุมชน เช่น ผู้นำทางศาสนา เกษตรกร ศิลปิน หมอพื้นบ้าน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น

แม้ว่าในชุมชนจะมีแหล่งการเรียนรู้มากมาย แต่จากการสำรวจการใช้เวลาของประชากร พ.ศ. 2533 และ 2538 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ(สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2546 อ้างถึงใน<http://www.nso.go.th/thai/stat/culture/tab6.htm>[2003, June 15]) พบว่า ในหนึ่งสัปดาห์ ประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 6 ปี ขึ้นไป มักใช้เวลาในการชมโทรทัศน์ และรับฟังวิทยุ โดยให้ความสนใจกับรายการประเภทข่าวและรายการบันเทิงตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า โทรทัศน์และวิทยุเป็นแหล่งการเรียนรู้ประเภทสื่อเทคโนโลยีที่ได้รับความนิยมในสังคมไทย

จากการศึกษาจำนวนคลื่นวิทยุในประเทศไทย ซึ่งมีทั้งสิ้น 524 คลื่น (กรมประชาสัมพันธ์, 2546) อ้างถึงใน <http://www.prd.go.th/media/radiothai.asp> จะพบว่า ผู้ครอบครองคลื่นวิทยุมากที่สุดได้แก่ กรมประชาสัมพันธ์ มีจำนวน 147 คลื่น รองลงมาได้แก่ กองทัพบก จำนวน 139 คลื่น องค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จำนวน 62 คลื่น และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ จำนวน 44 คลื่น ตามลำดับ โดยทุกคลื่นสถานีจะมีรัฐเป็นเจ้าของ แต่เอกชนรับช่วงสัมปทาน ทุกวันนี้เราจึงบริโภคสื่ออย่างผิดวิธีโดยมีความเข้าใจว่า สื่อมวลชนเป็นผู้ให้ความรู้ (Knowledge) ทั้งที่ความเป็นจริงนั้น สื่อมวลชนเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล (Information) เท่านั้น จึงทำให้ผู้รับสารเข้าใจว่า ตนเองมีบทบาทเป็นผู้รับเพียงอย่างเดียว (Passive Audience) ไม่มีทางเลือกในการรับสารได้ ผลกระทบจากความเข้าใจที่ผิดนี้ ทำให้ผู้รับสารถูกรอบงำทางความคิดจากสื่อมวลชนได้

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545-2549 ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ในกลุ่มการเสริมสร้างฐานรากของสังคมให้เข้มแข็ง ซึ่งเป็นกลุ่มที่มุ่งเน้นการพัฒนาคน ครอบครัว ชุมชน และสังคมให้เป็นแกนหลักของสังคมไทย มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาชนบทและเมือง มียุทธศาสตร์ย่อย คือ การพัฒนาคนและการคุ้มครองทางสังคม ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงทางสังคมและความเข้มแข็งของครอบครัว โดยการเพิ่มแหล่งเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่ดูแลโดยชุมชนให้ทั่วถึง รวมถึงการพัฒนาคนให้มีคุณภาพและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ซึ่งให้ความสำคัญกับการปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยใช้สื่อเพื่อการศึกษาทุกรูปแบบให้กระจายสู่ประชาชนทุกกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งการพัฒนาระบบเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศกับแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ในส่วนของการส่งเสริมบทบาทครอบครัว องค์การทางศาสนา โรงเรียน ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจเอกชน อาสาสมัคร และสื่อมวลชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา นั้น ได้ส่งเสริมให้องค์กรวิชาชีพมีบทบาทในการกำกับดูแลและตรวจสอบสื่อมวลชนทุกประเภทอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และให้มีการกระจายเงินจากกองทุนเพื่อพัฒนากิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์และโทรคมนาคมเพื่อสาธารณะมาใช้ในการพัฒนาบุคลากรด้านสื่อและการผลิตสื่อที่มีคุณภาพรวมทั้งสนับสนุนการพัฒนาสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อชุมชนที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งเนื้อหาสาระที่ปรากฏในแผนพัฒนาดังกล่าว จะเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์และพัฒนาสื่อชุมชนในฐานะเป็นแหล่งการเรียนรู้ชุมชนประเภทหนึ่งอีกด้วย

นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้มีการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ดังปรากฏในหมวด 3 มาตรา 39 ความว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดย

วิธีอื่น...” หรือแม้แต่มาตรา 40 ความว่า “คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคมเป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ... ต้องคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของประชาชนในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ทั้งในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงของรัฐ และประโยชน์สาธารณะอื่น รวมทั้งการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม” แต่ในโลกแห่งความเป็นจริง สื่อมวลชนที่ปรากฏสู่สายตาประชาชนก็ยังคงมีลักษณะการถ่ายทอดข่าวสารเป็นแบบแนวตั้ง (Vertical) และเป็นการสื่อสารทางเดียว (One-Way Communication) อย่างที่เคยเป็นมา ดังที่ วรุตม์ เสดสุวรรณ (2544: 65) ได้กล่าวว่า “...ข้อมูลข่าวสาร คือพลังชีวิตของประชาธิปไตย (Information is The Oxygen of Democracy) การผดุงไว้ซึ่งระบบคุณค่าประชาธิปไตย สิทธิเสรีภาพของประชาชนและการปกครองในระบอบนี้ จำเป็นต้องมีปัจจัยสำคัญ 3 ประการ คือ 1)การเชื่อมโยงพลเมืองเข้าด้วยกันและเข้ากับโลกภายนอก(Inter-Connectivity) 2)การมีเสรีภาพและสื่อที่จะเป็นช่องทางให้มีการแสดงออกซึ่งความคิดที่สร้างสรรค์และให้ความคิดที่ดีเหล่านั้นได้เจริญงอกงามในสังคม(Cross Fertilization of Ideas) 3)การที่ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของรัฐได้มากพอ(Access to Information) หากปราศจากคุณลักษณะเหล่านี้แล้ว ก็มีแนวโน้มว่า ประชาธิปไตยในสังคมนั้น จะเข้าสู่ภาวะถดถอยจนอาจถึงวิกฤตได้...” แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์ถึงคุณภาพของข้อมูลที่ได้รับ ก็ยังไม่อาจสรุปได้ว่า ข้อมูลเหล่านี้จะเป็นประโยชน์หรือสอดคล้องกับสภาพปัญหา เนื่องจากข้อมูลส่วนใหญ่ยังถูกควบคุมจากผู้มีอำนาจ และปัญหาช่องว่างระหว่างความรู้ สังคม เศรษฐกิจของคนที่มี (The Have) กับคนที่ยากไร้ (The Have Not) มากขึ้น โดยที่ประชาชนหรือชุมชนที่เป็นผู้บริโภคสื่อโดยตรงไม่สามารถมีอำนาจในการสื่อสารได้อย่างแท้จริง

UNESCO (อ้างถึงใน อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2544: 295-302) ได้จำแนกประเภทของสิทธิและเสรีภาพในการสื่อสารที่สำคัญ 4 ด้านคือ

1. สิทธิในด้านข้อมูลข่าวสาร (Information Rights) เน้นที่สิทธิของปัจเจกบุคคลและสื่อมวลชนในการแสดงความคิดเห็น และการโต้ตอบความคิดเห็นของผู้อื่น รวมถึงการแสดงออกด้วยการชุมนุมโดยสงบ การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร รวมทั้งการเข้าถึงแหล่งข้อมูล
2. สิทธิในด้านได้รับความคุ้มครอง (Protection Rights) เน้นสิทธิของปัจเจกบุคคลที่จะไม่ถูกละเมิดในทางส่วนตัวหรือถูกกล่าวโทษจากสื่อ หรือถูกเลือกปฏิบัติจากสื่อ และได้รับการคุ้มครองจากข้อมูลที่เป็นเท็จ
3. สิทธิของกลุ่มบุคคล องค์กร และชุมชน (Collective Rights) เป็นกลุ่มสิทธิที่เชื่อมโยงกับด้านสิทธิมนุษยชน คือในด้านการนับถือศาสนา การใช้ภาษาและวัฒนธรรม การศึกษา การพัฒนาตนเองและชุมชน และความเสมอภาคในการรับข้อมูลข่าวสารระหว่างประเทศ

4. สิทธิในการมีส่วนร่วม (Participation Rights) เน้นที่สิทธิในการมีส่วนร่วมตัดสินใจทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมในชุมชนของตนและในสังคมโลก

เมื่อศึกษาเรื่องสิทธิการสื่อสาร จะเห็นได้ว่า สิทธิการสื่อสารของประชาชน เป็นสาระที่เด่นชัดมาก โดยมองประชาชนในมิติของการเป็นพลเมือง (Citizen) ของสังคมนั้นๆว่า เป็นผู้ที่มีสิทธิและมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นและกำหนดนโยบาย แทนที่จะเป็นคนอ่านหรือคนดู หรือคนฟังรายการที่เล่นบทผู้รับแต่เพียงอย่างเดียว (Passive Receiver of Information) หรือเป็นผู้บริโภคสินค้าและโฆษณา (Consumer) ดังนั้น สิทธิการสื่อสารมิใช่สิทธิผูกขาดขององค์กรสื่อสารมวลชนดังที่เคยเข้าใจและถือปฏิบัติมา แต่เป็นสิทธิของผู้ใช้สื่อที่มีทั้งปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นพลเมืองของชาติและชุมชน มีทั้งกลุ่มคนและชุมชนที่ประกอบกันเป็นสังคม ซึ่งขอบเขตของผู้ใช้สื่อจึงมีการขยายออกไปกว้างขวางอย่างไม่เคยมีการมองมาก่อน ดังนั้น สิทธิการสื่อสารจึงเป็นสิทธิของผู้ใช้สื่อที่มีทั้งบุคคล กลุ่มคน และชุมชนเป็นเจ้าของ ซึ่งถือได้ว่าเป็นวิธีการพัฒนาแบบล่างสู่บน (Bottom-Up Approach) โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ เป็นการให้ประชาชนคิดค้นปัญหา ทำทุกอย่าง ซึ่งไม่ใช่การกำหนดจากภายนอกแล้วให้ประชาชนเข้าร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หากแต่ทุกอย่างจะต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่คิดขึ้นเอง (ม.ร.ว. อकिन รพีพัฒน์, 2527: 320) ดังที่ Antonio Gramsci (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2541) ได้แสดงทัศนะว่า “ที่ใดมีการครอบงำ ที่นั่นย่อมมีการดิ้นรนต่อสู้เสมอ” เขาเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ที่จะกระทำการเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตและโครงสร้างสังคมของตนเอง

ในช่วงปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา กระแสของการปฏิรูปสื่อ ได้รับการกล่าวขานอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง วิทยุชุมชน นับเป็นหลักสำคัญในการส่งเสริมสิทธิ เสรีภาพของประชาชนในการดำเนินบริการสื่อกระจายเสียง กล่าวคือ ชุมชนร่วมกันเป็นเจ้าของ มีการดำเนินบริการ บริหารจัดการ และตรวจสอบกันเองในชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้รับประโยชน์สูงสุด แต่ทั้งนี้ ประชาชนยังคงยึดหลัก “ความเป็นท้องถิ่น” (Localism) และ “การรวมตัวกันเป็นชุมชน” (Community) อย่างเข้มแข็ง (กรมประชาสัมพันธ์, 2545) ดังนั้น UNESCO (อ้างถึงในจุมพล รอดคำดี, 2542: 25) จึงได้กำหนดหลักการสำคัญของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ซึ่งถือเป็นเสาหลักของการจัดตั้งวิทยุชุมชน ดังนี้

1. การเข้าถึงสื่อ (Access) คือ การเข้าถึงตั้งแต่การรับฟัง การแสดงความคิดเห็น ความต้องการทั้งด้านการจัดการ การผลิตรายการ ไปจนถึงการมีส่วนร่วมเข้าไปจัดทำในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อชุมชน
2. การมีส่วนร่วม (Participation) คือ ประชาชนในชุมชนต้องมีส่วนร่วม หรือมี โอกาสเข้าร่วมได้ทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มคิด ไปจนถึงการผลิต การจัดการ

3. การจัดการด้วยตนเอง (Self-management) คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วยตนเอง ตามวิธีทางกระบวนการประชาธิปไตย คือ ชุมชนมีอำนาจตัดสินใจตั้งแต่เริ่มคิด วางแผน ไปจนกระทั่งการกำหนดนโยบาย การบริหาร และการลงมือผลิตสื่อด้วยตนเอง

สำหรับวิทยุชุมชน ได้มีกระแสการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการก่อตั้งวิทยุชุมชนเพิ่มขึ้นตามลำดับ และมีการร่วมมือกันทำงานของเครือข่ายวิทยุชุมชนภาคต่างๆ ในรูปแบบของ “สหพันธ์วิทยุชุมชนแห่งชาติ” แม้ว่าจะยังไม่มีกฎหมายรองรับอย่างถูกต้อง แต่ที่ประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2546 มีมติเห็นชอบร่างมาตรการและหลักเกณฑ์ชั่วคราวจตุปฏิบัติเรียนรู้วิทยุชุมชนตามที่คณะทำงานฯ ได้ตรวจพิจารณาแก้ไขเพิ่มเติม และกำลังเร่งรัดดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์แห่งชาติ (กสช.) และคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กทช.) ให้เสร็จเรียบร้อยโดยเร็ว ดังนั้น จตุปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนต่างๆ จึงเป็นเสมือนห้องเรียนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งปัจจุบันนี้ ได้มีสถานีวิทยุชุมชนที่ขึ้นทะเบียนต่อสหพันธ์วิทยุชุมชนแห่งชาติจำนวนทั้งสิ้น 145 แห่ง (สหพันธ์วิทยุชุมชนแห่งชาติ อ้างถึงใน <http://www.pathumnet.com>) ทั้งนี้สามารถเปรียบเทียบลักษณะของวิทยุกระแสหลักกับวิทยุชุมชน ได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1.1 การเปรียบเทียบลักษณะของวิทยุกระแสหลักกับวิทยุชุมชน

ลักษณะ	วิทยุกระแสหลัก	วิทยุชุมชน
เจ้าของ	รัฐเป็นเจ้าของ เอกชนรับสัมปทาน	ชุมชน
เงินลงทุน	มากกว่าสิบล้านบาท	ไม่เกิน 60,000 บาท
ผู้ผลิตรายการ	รัฐและเอกชน	ชุมชน
กำลังส่งของเครื่องส่ง	1 กิโลวัตต์	20-30 วัตต์
การแสวงหากำไร	มีการแสวงหากำไรเชิงธุรกิจ	ไม่แสวงหากำไรแต่มุ่งพัฒนาคน
การนำเสนอเนื้อหา	เรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมมวลชน	เรื่องตรงใจ ใกล้ตัวชาวบ้าน
การมีส่วนร่วม	เนื้อหากำหนดโดยเจ้าของรายการ หรือเจ้าของสถานี	ชุมชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่ก่อตั้ง บริหาร และจัดรายการ
ช่วงเวลาออกอากาศ	ตลอดวัน	ตามความพร้อมและความต้องการของชุมชน
รัศมีออกอากาศ	70-80 กิโลเมตร	10-30 กิโลเมตร
การให้ข้อมูล	รัฐหรือเอกชนให้ข้อมูลทางเดียว	ชุมชนเป็นผู้ส่งและรับข้อมูล
การประเมินผล	เช็คความนิยมเพื่อหวังค่าโฆษณา	สอบถามเมื่อพบ หรือผู้ฟังโทรเข้ามา

การที่ชุมชนร่วมกันดำเนินการวิทยุชุมชนนั้น ถือว่าเป็นการใช้สื่อเพื่อการต่อสู้ทางวัฒนธรรม และอุดมการณ์ โดยสื่อชุมชนทำหน้าที่แตกต่างไปจากสื่อกระแสหลักหรือสื่อระดับชาติ และนำเสนอในสิ่งที่ระดับชาติไม่ได้ให้ความสนใจ เพราะเป็นเรื่องเฉพาะที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น เมื่อการรับรู้ของคนในชุมชนเปลี่ยนไป กระบวนการในการมีส่วนร่วมของชุมชนย่อมเปลี่ยนไปด้วย (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมกระเจงกา อ้างถึงใน <http://www.baknoktv.com>[2003, November 23]) ดังนั้น บทบาทของการศึกษา จึงถูกเปิดกว้างมากกว่าการเรียนในห้องเรียนที่มีหลักสูตรเป็นตัวกำหนด โดยผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้และจัดการศึกษาตามความต้องการของตนเองได้อย่างแท้จริง (อ้างถึงใน อูรวดี ลีบำรุง, 2528: 101) สามารถกำหนดแนวทางชีวิตได้ด้วยตนเอง และเป็นผู้สร้างตนเอง (Their Own Creator) โดยใช้เสรีภาพ (Freedom) และการเลือก (Choice) แม้การเลือกจะมีเสรีภาพก็ตาม แต่สิ่งสำคัญในการใช้เสรีภาพและการเลือกก็คือ ความรับผิดชอบ (Responsibility) ต่อการกระทำที่เลือกแล้ว โดยคำนึงถึงผลที่จะเกิดต่อผู้อื่นและตนเอง มิใช่คำนึงถึงแต่ผลประโยชน์ตนเองเป็นหลัก ซึ่งความรับผิดชอบจะเป็นตัวควบคุมคุณธรรมของเสรีภาพในการเลือกทุกครั้ง การศึกษาในลักษณะดังกล่าว จะทำให้ผู้เรียนเป็นผู้พิจารณาความต้องการด้วยตนเองโดยปราศจากการครอบงำทางอุดมการณ์ เมื่อปัจเจกชนที่มีความคิดหรืออุดมการณ์เหมือนกัน มีความต้องการพัฒนาความรู้ความสามารถของตน โดยใช้วิทยุชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างศักยภาพของตนและของกลุ่มนั้น จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ในเรื่องดังกล่าว เนื่องจาก วิทยุชุมชน เป็นสื่อของชุมชนที่ดำเนินการ โดยชุมชนและเพื่อประโยชน์ของชุมชนเป็นสำคัญ ดังนั้น เพื่อให้ชุมชนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองจากการใช้แหล่งการเรียนรู้ประเภทวิทยุชุมชนให้เกิดประสิทธิผลนั้น ชุมชนควรมีการจัดการความรู้ (Knowledge management) เพื่อนำไปสู่การถูกปลดปล่อยจากอำนาจครอบงำ ชุมชนรู้จักต่อสู้เพื่อสิทธิอันชอบธรรม แสดงถึงความสามารถของตน เข้าใจปัญหาและร่วมกันแก้ไข ปัญหาอุปสรรค โดยมีเป้าหมายเพื่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนและสังคมของตนให้ดีขึ้น (Friere แปลโดย ช.เจียวพุ่มพวง, 2517) และจากการมีวิทยุชุมชนเป็นแหล่งการเรียนรู้ซึ่งชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างสะดวกนั้น จะทำให้ชุมชนเกิดความกระตือรือร้นที่จะไฝ่หาความรู้ เกิดการรวมกลุ่มที่จะพัฒนาศักยภาพไม่ว่าทางวิชาชีพ หรือในทางสังคม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจและจำแนกประเภทของแหล่งการเรียนรู้ชุมชนในเขตภาคกลาง
2. เพื่อวิเคราะห์การจัดการความรู้ของแหล่งการเรียนรู้ประเภทวิทยุชุมชนในเขตภาคกลาง
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดการความรู้ของแหล่งการเรียนรู้ประเภทวิทยุชุมชน

ในเขตภาคกลาง

ขอบเขตของการวิจัย

1. พื้นที่ศึกษาในครั้งนี้ ได้แก่ วิทยุชุมชนในจังหวัดอ่างทอง ซึ่งเป็นวิทยุชุมชนที่มีการต่อสู้ทางอุดมการณ์ และวิทยุชุมชนในจังหวัดสระบุรี ซึ่งมีการดำเนินการแบบมีส่วนร่วม
2. การวิเคราะห์แหล่งการเรียนรู้ประเภทวิทยุชุมชน วิเคราะห์ตามแนวคิด การทำสงครามแย่งชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) ของ Antonio Gramsci และเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ (Learning Web) ของ Ivan Illich
3. การวิเคราะห์การจัดการความรู้ ใช้กรอบแนวความคิดของ MarQuardt และ Nonaka& Takeuchi วิเคราะห์ตามวิธีการเสวนา(Dialogue) ของ Paulo Freire และเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ (Learning Web) ของ Ivan Illich
4. การวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาการจัดการความรู้ของแหล่งการเรียนรู้ประเภทวิทยุชุมชน ได้มุ่งเน้นเฉพาะแนวทางการแก้ปัญหา การจัดการความรู้ของวิทยุชุมชน

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อการดำเนินกิจกรรมวิทยุชุมชน โดยสามารถรับคลื่นสัญญาณเดียวกันภายในรัศมีที่กำหนด

วิทยุชุมชน หมายถึง สื่อชุมชนที่ใช้วิทยุเป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรม โดยชุมชนมีเครื่องส่งสัญญาณเป็นของตนเอง บริหารจัดการและดำเนินรายการโดยชุมชน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของชุมชนเป็นสำคัญ ในการวิจัยครั้งนี้ หมายถึง วิทยุชุมชนในจังหวัดอ่างทอง และวิทยุชุมชนในจังหวัดสระบุรี

การบริหารจัดการวิทยุชุมชน หมายถึง การดำเนินการหรือควบคุมงานเกี่ยวกับวิทยุชุมชน ประกอบด้วย การบริหารจัดการด้านตัวบุคคล การบริหารจัดการด้านการผลิตรายการ การบริหารจัดการด้านอุปกรณ์ / สิ่งของ และการบริหารจัดการด้านงบประมาณ

แหล่งการเรียนรู้ หมายถึง แหล่งหรือที่รวมข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ และกิจกรรมที่มีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง สามารถจำแนกตามประเภทได้เป็น ประเภทบุคคล ประเภทสื่อและวัสดุอุปกรณ์ ประเภทสถานที่ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์จัดตั้งขึ้น และประเภทกิจกรรม

การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน โดยผ่านวิธีการ

แสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การจัดเก็บข้อมูลและการสืบค้นความรู้ รวมทั้งการถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์

การแสวงหาความรู้ หมายถึง วิธีการได้มาซึ่งความรู้ที่มีประโยชน์และมีผลต่อการดำเนินงาน

การสร้างความรู้ หมายถึง วิธีการผนวกให้การกระทำ ความคิด ความเข้าใจ ตลอดจนประสบการณ์ของบุคคลกลายเป็นความรู้ใหม่

การจัดเก็บข้อมูลและการสืบค้นความรู้ หมายถึง การกำหนดสิ่งสำคัญที่ชุมชนจะเก็บไว้เป็นองค์ความรู้ โดยพิจารณาถึงวิธีการในการเก็บรักษา และการเข้าถึงข้อมูล

การถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ หมายถึง วิธีการที่ทำให้ความรู้แพร่กระจายและไหลเวียนไปทั่วชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน
2. ได้ทราบการจัดการความรู้ของแหล่งการเรียนรู้ประเภทวิทยุชุมชน
3. ได้แนวทางการพัฒนาการจัดการความรู้ของแหล่งการเรียนรู้ประเภทวิทยุชุมชน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์แหล่งการเรียนรู้และความเป็นเจ้าของแหล่งการเรียนรู้
  - 1.1 การจำแนกประเภทแหล่งการเรียนรู้ ใช้แนวการจัดประเภทของแหล่งการเรียนรู้ 4 ประเภท ได้แก่ ประเภทบุคคล ประเภทสื่อและวัสดุอุปกรณ์ ประเภทสถานที่ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์จัดตั้งขึ้น และประเภทกิจกรรม ของคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542) อาศัยัญญา รัตนอุบล (2539) และวาสนา ชาวหา (2533)
  - 1.2 การวิเคราะห์แหล่งการเรียนรู้ ใช้แนวคิดการครอบครองความเป็นเจ้าอุดมการณ์ (Hegemony) ของ Antonio Gramsci และแนวคิดเครือข่ายการเรียนรู้ ของ Ivan Illich
2. แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์การจัดการความรู้ของวิทยุชุมชน
  - 2.1 การจัดการความรู้ ใช้แนวคิดของ Michael Marquardt และ Nonaka & Takeuchi
  - 2.2 การจัดการศึกษาเพื่อการปลดปล่อย โดยวิธีการเสวนา (Dialogue) ใช้แนวคิดของ Paulo Freire
  - 2.3 เครือข่ายการเรียนรู้ ใช้แนวคิดของ Ivan Illich

3. การวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาการจัดการความรู้ของแหล่งการเรียนรู้ประเภทวิทยุชุมชน
ใช้แนวคิดด้านสื่อสารมวลชน โดยจำแนกประเด็นวิเคราะห์คือ

3.1 ผู้ส่งสาร (Sender)

3.2 ผู้รับสาร (Receiver)